

Jeremy Rifkin

Doba pristupa: Nova kultura hiperkapitalizma u kojoj je cijeli život iskustvo za koje se plaća
Biblioteka click-and-point, Bulaja naklada, Zagreb, 2005.

Predsjednik Fundacije ekonomskih trendova, Jeremy Rifkin, svjetski poznati američki politolog već je dobro poznat hrvatskoj javnosti: do sada su u Hrvatskoj objavljene knjige 'Posustajanje budućnosti' (1986), 'Biotehnoško stoljeće' (1999), 'Entropija – novi pogled na svijet' (zajedno sa Ted Howardom - 2001), a uz 'Doba pristupa' (2005) nedavno je objavljen i 'Europski san' (2006). No to nije sve, ovaj (hiper)produktivni autor dosad je objavio sedamnaest knjiga i velik broj članaka o utjecaju znanstvenih i tehnoloških promjena na ekonomiju, rad, društvo i okoliš. Premda je 'Doba pristupa' izvorno bestseller iz 2000. godine, činjenica da je kod nas došao sa zakašnjenjem od pet godina ne umanjuje vrijednost ovog naslova. Pisana Rifkinovim britkim 'brzim' stilom, 'Doba pristupa' nam daje zanimljiv i dinamičan prikaz promjena u suvremenom kapitalizmu nastalog prvenstveno uslijed utjecaja novih tehnologija. Kao što to kaže podnaslov knjige, Rifkin polazi od teze kako je u doba novog (kako ga on naziva) hiperkapitalizma, svaki aspekt našeg života određen cijenom koju mi za to iskustvo izdvajamo. Sistem suvremenog kapitalizma tako doživljava velike promjene – događa se tranzicija od tržišta vezanih uz geografiju prema e-tržištima; tj. od industrijske proizvodnje prema kulturnoj proizvodnji, jer, naglašava Rifkin 'koncepti, ideje i mašta, a ne stvari, postaju predmeti sa stvarnom vrijednošću'.

Knjiga je strukturirana kroz dva dijela: prvi dio, 'Sljedeća granica kapitalizma' analizira promjenu kapitalizma prema novom dosad neosvojenom području – prema komodifikaciji ljudskog vremena i trajanja. Još je Adorno kritizirao komodifikaciju kulturne proizvodnje, ali sada se princip novog hiperkapitalizma okreće prema širem području – sveukupnom kulturnom iskustvu. I tu se dešava, napominje Rifkin, prijelaz od industrijskog prema kulturnom kapitalizmu. Rifkin tako naglašava da se upravo na području kulture nalazi ključno mjesto borbe u dvadesetprvom stoljeću – borbe za održivi razvoj, kulturnu te biološku raznolikost, jer 'transnacionalne medijske tvrtke s komunikacijskim mrežama koje se protežu preko cijelog globusa eksploatiraju lokalne kulturne resurse u svakom dijelu svijeta da bi ih prepakirale i dalje prodavale kao kulturne proizvode i zabavu'. Multinacionalne kompanije koriste copyright i patente kao modele kojima se pristup izvornim lokalnim resursima (kulturnim te biološkim) zatvara zajednicama u kojima su nastale, i postaju dostupni samo po određenoj cijeni koju im daju multinacionalne kompanije. Trenutačna situacija stvara i produbljuje rascjep između dviju razdvojenih civilizacija – onih koji imaju pristup novim tehnologijama i onih bez pristupa, a time i bez moći odlučivanja i raspolaganja resursima i odlukama. Dok petina čovječanstva seli u cyberspace, ostatak nema pokriveno ni materijalne troškove života. A upravo je pitanje pristupa sadržaju, i dostupnosti usluga, a ne posjedovanje proizvoda ključ nove tzv. bestežinske ekonomije. To je ta zadnja granica kapitalizma u kojoj se što više aktivnosti dovodi u komercijalnu arenu: Rifkin tako ističe i kritizira nekoliko primjera komodifikacije kao što su leasing proizvoda, outsourcing vlasništva, franšize (bazirane na dogovoru o pristupu a ne vlasništvu), te zatvorene zajednice (*common interest developments*-CID, te *time-share* zajednice). Pri tome je vladajući princip te komodifikacije princip ovisnosti – on stvara prijelaz sa štetišta na dužnike, smanjuje (pregovaračku) moć radne snage, te stvara nove vrste interesnih zajednica u kojima javni prostor ne postoji jer je sav prostor komercijalan (primjer zatvorenih stambenih zajednica i šoping centara). Prostor i mogućnost kritike se tako smanjuje – a ideje i koncepti koje komercijalno nisu interesantni a mogu biti društveno važni nemaju se gdje iskazati ni primijeniti.

Drugi dio knjige, 'Ograđivanje zajedničke kulture' posebno ističe opasnosti nove kulture hiperkapitalizma: komercijalno zagrađivanje i komodificiranje zajedničkih kulturnih dobara.

Tako npr. kao jednu od najstarijih kulturnih industrija nadaje kulturni turizam kao ništa drugo do komodifikaciju kulturnog iskustva, koja je počela kao prosvjetiteljska aktivnost da bi se sada okrenula prema stvaranju 'zona pristupa' samo za one koji si ih mogu priuštiti.

Industrija zabave je jedna od najjačih pojedinačnih gospodarskih i socijalnih sila našeg vremena napominje Gabler, a Rifkin ističe; prije samo nekoliko godina nazvati američku ekonomiju 'ekonomijom Mickey Mousa' smatrano je smiješnim, no ona sada to upravo jest. Ne samo da je industrija zabave najjača industrija, nego je i model njenog poslovanja (model Hollywooda kao mreže satelitskih poduzeća koja se ujedanjuju na projektnoj bazi) jedan od najjačih modela razvoja suvremenih poduzeća koja se baziraju na prodaji iskustava. Mrežni model je najpovoljniji za tzv.kreativne industrije koje se baziraju na vrlo rizičnim proizvodima koji vrlo brzo ulaze/izlaze iz mode. Mlade generacije shvaćaju taj mrežni pristup suvremenog društva gdje je važnija dimenzija vremena nego prostora, a stalna promjena karakterizira mreže ljudskih odnosa i djelovanja. 'Mi više uopće ne postojimo kao subjekti, kaže Baudrillard, nego prije kao terminali mnogostrukih mreža', navodi Rifkin, što nije daleko od Barabasijevih teza o čvorovima kao glavnim točkama razvoja mreže unutar teorije kompleksnih sistema.

Gledajući razvoj korporacija, mogli bi se našaliti kako se čini da su direktori telekomunikacijskih i medijskih kompanija bili vrijedni studenti društvenih znanosti te da su vjerno slušali Bella prije dvadesetak godina, te Lyotarda, koji su isticali da su pristup, i to pogotovo pristup komunikaciji, ključni izvor moći. Ako se uz to uzme i važnost kontrole sadržaja koji kolaju komunikacijskim kanalima, dolazimo do dosad, povijesno gledano, nezamislive moći kojom korporacijske grupe prodiru u društveni krajolik, ističe Rifkin. Nacionalne vlade tako sve više slabe zbog umreženosti kompanija koja proizlazi iz novonastale komunikacijske neovisnosti od geografije uzrokovane razvojem novih tehnologija.

Rifkin posvećuje posebno poglavlje problemima isključenosti iz sustava. U svijetu u kojem 60% ljudi nikad nije telefoniralo, a 40% ljudi nema pristup električnoj energiji ne možemo govoriti o ravnopravnim pozicijama. U tom kontekstu, kako kaže MacPherson, treba proširiti pojam vlasništva – nova definicija vlasništva treba uključiti pravo da se ne bude isključen iz pristupa, pogotovo kada govorimo resursima koje je cjelokupno društvo akumuliralo. Kultura i zajednica su važne i na njima treba raditi radi njih samih, a ne iz čisto komercijalnih razloga i pri tome naglašava kako je 'zabluda da komercijalno usmjereni odnosi i elektronički posredovane mreže mogu zamijeniti tradicionalne odnose i zajednice', napominje Rifkin.

'Doba pristupa' vrlo živo ukazuje na promjene koje se dešavaju u suvremenom kapitalizmu koji je iskorištavanjem kreativnosti zapravo (paradoksalno) okrenut prema zatvaranju kreativnih procesa. Kako Rifkin naglašava da su pokreti za očuvanje biološke i kulturne raznolikosti dva velika društvena pokreta koja bi trebala obilježiti i promijeniti dvadesetprvo stoljeće, utješno je znati da je UNESCO-ova Konvencija o zaštiti i promidžbi raznolikosti kulturnih izričaja usvojena 2005. godine. Ta činjenica dakako ništa ne garantira, ali ukazuje na potrebu da postoji težnja da se radikalno promišlja trenutni status quo, kojeg je Rifkin dobro opisao i kritizirao. Isto tako, unazad nekoliko godina možemo pratiti i razvoj ugovornih licenci poput Creative Commons, zatim autora kao što je Lawrence Lessig koji naglašavaju opasnost kontrole kreativnosti od strane nekoliko medijskih konglomerata. 'Doba pristupa' u tom smislu je zanimljivo djelo koje upozorava na najgori mogući scenarij koji se može dogoditi ako se zanemari važnost otvorenog pristupa kreativnim procesima i prostorima. Možda su se nekima njegove teze činile pretjeranima u doba prvog izlaska ove knjige, ali sudeći po događajima u zadnjih nekoliko godina, ova knjiga zasnovana na detaljnim istraživanjima još uvijek je relevantna i svježija u svojim zapažanjima.

Jaka Primorac